

Dr hab. Grzegorz Maziarczyk, prof. KUL

Lublin, 11 marca 2019

Recenzja rozprawy doktorskiej p. mgr Mai Wojdyło pt.**Spatial Modeling Techniques in David Foster Wallace's Short Stories**

Tytuł rozprawy trafnie odzwierciedla zainteresowania badawcze Autorki, która w swej niezwykle interesującej dysertacji przedstawia główne techniki modelowania przestrzennego w opowiadaniach Davida Fostera Wallace'a. Zagadnienie to p. mgr Wojdyło omawia w oparciu o bardzo dobrze dobrane przykłady zaczerpnięte z trzech zbiorów opowiadań autora *Infinite Jest*. Ramy metodologiczne rozprawy stanowią, z kolei, prace teoretyczno-literackie dotyczące (czaso)przestrzeni oraz studia nad multimodalnością tekstu literackiego. Układ pracy jest przejrzysty i dobrze przemyślany: dysertacja p. mgr Wojdyło składa się ze wstępu, trzech głównych rozdziałów podzielonych na dwie części, wniosków końcowych oraz bibliografii.

W obszernym wstępie Doktorantka objaśnia cel badawczy, zakres materiałowy i przyjętą w rozprawie metodę badawczą. Jako kluczowe dla swych rozważań wskazuje rozróżnienia zaproponowane przez Janusza Sławińskiego w klasycznym dla polskiego literaturoznawstwa artykule „Przestrzeń w literaturze: elementarne rozróżnienia i wstępne oczywistości”. Przywołuje także nazwiska takich badaczy jak Jurij Łotman, czy też Michail Bachtin, choć w ich przypadku ogranicza się jedynie do zasygnalizowania, że ich badania nad chronotopem i granicą zostaną wykorzystane w rozdziałach analitycznych. Jak słusznie zauważa Autorka, analiza przestrzenności dzieła literackiego nie może również pominąć materialnej warstwy tekstu, tym bardziej, że niektóre spośród opowiadań Wallace'a zawierają

nacechowane semiotycznie elementy wizualne. Bardzo wartościowym poznawczo jest także wskazanie na Google Street View jako narzędzie cyfrowe nadające zupełnie nowy wymiar badaniom nad przestrzenią poprzez umożliwienie zestawienia werbalnego i wizualnego przedstawienia tych samych miejsc. Wstęp zamyka krótki rys biograficzny przybliżający sylwetkę pisarza. Jest to ze wszech miar słuszne posunięcie, jako że wiele z omawianych w części analitycznej opowiadań zawiera elementy autobiograficzne.

Zasadnicza, pierwsza część rozprawy p. mgr Wojdyło zawiera wyczerpującą analizę głównych technik, za pomocą których Wallace poddaje fragmentaryzacji przestrzeń przedstawioną oraz nadaje jej dystopijny charakter. Akcja większości opowiadań amerykańskiego pisarza rozgrywa się we współczesnej przestrzeni miejskiej, podzielonej się na trzy główne sfery funkcjonalne, związane z domem, pracą i wypoczynkiem. Wyróżnione w ten sposób typy przestrzeni Autorka omawia w odniesieniu do osi pionowej i poziomej, co pozwala na niezwykle przejrzyste przedstawienie skomplikowanych mechanizmów organizacji przestrzeni dających się zaobserwować w omawianych utworach.

W rozdziale pierwszym, poświęconym segmentacji wertykalnej, Doktorantka zajmuje się przedstawieniem nieba, rozumianego w sensie fizycznym, oraz biznesowego centrum miasta, zwracając szczególną uwagę na kwestię granic, które oddzielają od siebie poszczególne elementy przestrzeni i tym samym „zamykają” postaci w ciasnych ramach przestrzennych. Z tego typu sytuacją mamy do czynienia zarówno w przypadku nieba, które w opowiadaniach Wallace’a przytłacza i ogranicza bohaterów, jak i śródmieścia amerykańskich metropolii, gdzie pionowe linie tworzone przez drapacze chmur potęgują wrażenie zniewolenia. Wnikliwa analiza szeregu opowiadań, w których segmentacja wertykalna odgrywają istotną rolę pozwala Doktorantce wskazać na odwrócenie konwencji jako kluczowy element modelowania przestrzennego w twórczości Wallace’a: przestrzeń zostaje poddana antropomorfizacji, a postaci uprzedmiotowieniu; to, co na górze przestaje być

nacechowane pozytywnie, a otwarte przestrzenie paradoksalnie wywołują poczucie pustki i uwięzienia.

Z taką samą analityczną precyzją Doktorantka prowadzi wywód w drugim rozdziale rozprawy poświęconym segmentacji horyzontalnej, którą omawia w odniesieniu do przestrzeni domu i amerykańskiego przedmieścia, miejsc związanych z odpoczynkiem oraz motywu drogi. Również w ich przypadku mamy do czynienia z dekonstrukcją konwencjonalnych znaczeń oraz zastąpieniem tradycyjnych, pozytywnych konotacji nacechowanymi negatywnie polami semantycznymi. Dom staje się nie tyle schronieniem, co pułapką, zniewalająco prosta droga iluzją możliwości rzeczywistego przeniesienia się w inne miejsce. W rozdziale tym szczególnie ciekawa jest część poświęcona różnorodnym formom metalepsy, zakrzywiającym i zapętłającym zarówno przestrzeń reprezentacji, jak i relacje pomiędzy poziomami narracyjnymi. Wnikliwa analiza opowiadania „Here and There” odsłania z jednej strony jego kunsztowną szkatułkową konstrukcję, a z drugiej pokazuje mechanizmy, które nadają mu cechy paradoksalnego gabinetu luster, w którym ulegają zatarciu bariery pomiędzy poziomami ontologicznymi i głosami narracyjnymi. Nieprzypadkowo bohater tego opowiadania wyrusza w podróż do Prozopopeji. P. mgr. Wojdyło przywołuje znaczenie tego terminu wywodzącego się ze starożytnej retoryki i słusznie wskazuje nań jako na klucz do całego opowiadania. Równie istotny dla odczytania metafikcyjnej gry jaką podejmuje z czytelnikiem Wallace wydaje się także motyw podróży. Zmierzając ku P/prozopopeji i przemieszczając się wzdłuż osi poziomej na poziomie świata przedstawionego, Bruce/Wallace dokonuje swoistego spłaszczenia konstrukcji szkatułkowej, która w teorii narracji jest zwykle przedstawiana jako zorganizowana wertykalnie hierarchia poziomów narracyjnych. Można byłoby się w tym miejscu zastanowić, czy opowiadań o wyraźnie metaleptycznym charakterze nie należało zatem potraktować jako trzeciej kategorii utworów zasługujących na osobny rozdział, poświęcony „Strange loops,” w których pozornie

wertykalna i horyzontalna organizacja zarówno świata przedstawionego, jak i poziomów narracyjnych, przybiera formę paradoksalnie nieskończonej spirali.

W drugiej części pracy, składającej się z jednego, trzeciego rozdziału Doktorantka zajmuje się przestrzenią materialną tekstu w opowiadaniach Wallace'a. Wychodząc od multimodalnego modelu tekstu literackiego jako kombinacji werbalnych i niewerbalnych zasobów semiotycznych, p. mgr Wojdyło analizuje funkcje zabiegów typograficznych, zarówno „lokalnych” (zastosowanie kursywy, czy wprowadzenie pseudo-faksimile listu), jak i „globalnych” (fragmentaryzacja całego tekstu, zastosowanie formatu encyklopedycznego). Semiotyzacja warstwy wizualnej tekstu z jednej strony wzmacnia wrażenie rozpadu szeroko rozumianego świata przedstawionego na szereg zamkniętych stref ograniczających postaci, a z drugiej umożliwia stworzenie wyłomów w pozornie monolitycznym dyskursie władzy. Autorka słusznie wskazuje na kluczową rolę metalepetycznych zabiegów typograficznych, które zapętlają poziomy narracyjne oraz rozmywają pozornie nieprzekraczalne granice między światem przedstawionym, a rzeczywistością, w której znajduje się czytelnik.

W kończących rozprawę konkluzjach Doktorantka wyraża przekonanie, że twórczość Wallace'a wychodzi poza ramy klasycznego postmodernizmu i stanowi forpoczta nowego trendu, określanego przez część badaczy (m.in. Roberta McLaughlina, Jeoffreya T. Nealona) mianem post-postmodernizmu. Pomimo swej nieporęczności, zdradzającej bezsilność krytyków w obliczu dzieł, które nie dają się wtłoczyć w sztywne ramy genologiczne, termin ten wskazuje na istotę twórczości takich pisarzy jak bohater rozprawy. Wallace wykorzystuje cały arsenał typowo postmodernistycznych technik metafikcyjnych, ale jego celem nie jest stworzenie kolejnej wariacji na temat autotematyzmu, typowego dla takich pisarzy jak Raymond Federman czy też William H. Gass. Jak słusznie konkluduje p. mgr Wojdyło, wprowadzenie w obręb dyskursu narracyjnego elementów zaczerpniętych z matematyki i logiki staje się elementem kompozycji, która pozwala czytelnikowi na doświadczenie wzorców poznawczych determinujących jej strukturę oraz osiągnięcie samoświadomości,

wychodzącej poza proste rozpoznanie swojej własnej pozycji w procesie odbioru tekstu literackiego. Autorka ma także rację, gdy stwierdza, że przedstawione przez nią techniki modelowania przestrzennego, w szczególności te związane z zapętleniem, stanowią kluczowy element tego procesu. Zamykająca rozprawę bibliografia, obejmująca szereg publikacji z zakresu teorii i historii literatury oraz kultury wystawia chlubne świadectwo Doktorantce. Prace te zostały umiejętnie wykorzystane w rozprawie: Autorka nie tylko posiłkuje się nimi na poparcie swych tez, ale także wskazuje ograniczenia dotychczasowych interpretacji opowiadań Wallace'a w przypadku, gdy jej własne analizy prowadzą do takich wniosków.

Przedłożona do recenzji praca doktorska niewątpliwie poszerza naszą wiedzę na temat twórczości prozatorskiej Davida Fostera Wallace'a, jak również współczesnej literatury amerykańskiej jako takiej. P. mgr Wojdyło nie ogranicza się tylko do wnikliwej analizy najważniejszych technik modelowania przestrzennego, opartej na właściwie dobranych narzędziach badawczych i przykładach opowiadań, ale poświęca również wiele uwagi ich funkcji w poszczególnych utworach oraz osadza je w szerszym kontekście zarówno historyczno-literackim, jak i społecznym. Na szczególne podkreślenie zasługuje zastosowanie zaczerpniętych z Google Street View obrazów rzeczywistych miejsc przywołanych w poszczególnych opowiadaniach na potwierdzenie wniosków płynących z analizy opartej na samym tekście. Warto w tym miejscu zauważyć, że technologia stworzona przez firmę Google stanowi także określoną, wizualną reprezentację przestrzeni. Być może można byłoby zatem pokusić się o intermedialną analizę porównawczą wizualnych i werbalnych technik modelowania przestrzeni, która mogłaby udzielić odpowiedzi na pytanie, które nasunęło mi się w trakcie lektury rozprawy, a mianowicie – na ile doświadczenie przestrzeni, które narzuca użytkownikom Google Street View poprzez zastosowanie określonego punktu widzenia oraz takich, a nie innych narzędzi nawigacji można by potraktować jako paralelne do doświadczenia zarówno bohaterów jak i czytelników opowiadań Wallace'a?

Analizy przeprowadzone przez Doktorantkę świadczą niezbicie o tym, iż zaproponowane przez Markiewicza, Łotmana czy też Bachtina kategorie opisujące przestrzeń w literaturze stanowią bardzo dobre i wystarczające narzędzie badawcze, ale ich wartość byłaby jeszcze wyraźniejsza, gdyby zostały zestawione we wstępie z szerszym wachlarzem innych propozycji teoretyczno-literackich należących do nurtu, który – być może nieco na wyrost – Robert T. Tally Jr. określa mianem zwrotu przestrzennego w badaniach humanistycznych we wstępie do przekrojowego zbioru artykułów *The Routledge Handbook of Literature and Space*.

Oceniając stronę techniczną rozprawy, stwierdzam, że została zredagowana bardzo starannie i napisana nienaganną angielszczyzną. Zauważyłem jedynie kilka drobnych potknięć stylistycznych.

Przechodząc wreszcie do najważniejszej sprawy, jaką jest cel badawczy pracy doktorskiej, to – moim zdaniem – został on osiągnięty, bowiem Autorka przedstawiła przejrzystą i wyczerpującą analizę technik modelowania przestrzennego w opowiadaniach Davida Fostera Wallace'a. Przedłożona do oceny praca doktorska spełnia warunki określone w stosownych ustawach, tj. stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w zakresie literaturoznawstwa, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Wnoszę tym samym o dopuszczenie p. mgr Mai Wojdyło do publicznej dyskusji nad rozprawą.

6 Maziarczyk